

№ 30 (2021) С. 66–76

National Academy of Fine Arts and Architecture

Collection of Scholarly Works «Ukrainian Academy of Art»

ISSN 2411–3034

Website: <http://naoma-science.kiev.ua/>

УДК 75.071.1(477)»19»Ятченко

ORCID ID 0000-0002-9796-7781

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.30.2021.66-76>

Юлія Майстренко-Вакулєнко

кандидат мистецтвознавства, доцент,
в. о. завідувача кафедри сценографії та екранних мистецтв,
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
yumaystrenko-v@ukr.net

ЮЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ЯТЧЕНКО (1928–2020) СПОГАДИ ХУДОЖНИКА [публікація документа]

Анотація. Стаття є публікацією спогадів Юлія Миколайовича Ятченка, українського живописця, випускника Київського державного художнього інституту (КДХІ, 1953), учня С. Григор'єва, М. Шаронова, Г. Мєліхова, К. Єлєви, професора кафедри рисунка КДХІ (1982), народного художника України (2010). Ю. Ятченко майже все життя присвятив педагогічній та організаційній роботі: директор Республіканської художньої середньої школи ім. Т. Г. Шевченка (1957–1963), директор художніх виставок Міністерства культури УРСР (1968–1970), проректор з наукової роботи КДХІ (1974–1980). Рукописна праця «Спогади художника» Юлія Миколайовича Ятченка була підготована ним до друку у 2014 році. Рукопис містить дві частини: «Спогади художника. Повість» та «Робота над образами князів і царів». Наразі публікується перша частина, в якій Ю. Ятченко звертається до спогадів про навчання у КДХІ, про методи роботи та викладання своїх вчителів; описує свою роботу над картиною «З мрією про мир. Врятування радянськими воїнами шедеврів Дрезденської галереї у 1945 році» (1959), та інших основних живописних творів; свої поїздки до Дрездена та спілкування із керівництвом Дрезденської картинної галереї, до Португалії у складі української делегації з питань культури, творчі відраджєння до Литви та Латвії, Сєднева, Канєва; персональні виставки у залах Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. Також Ю. Ятченко торкається проблем педагогіки, методики викладання рисунка, розмірковує про потреби творчої молоді. Завершується перша частина рукопису зверненням Ятченка до спогадів дитинства, до змальовування своєї сім'ї, пращурів. Особливістю «Спогадів художника» Ю. Ятченка є відсутність жорсткої хронології та невимушеність викладу; митець занотовував власні спогади у тій послідовності, як вони спливали у його пам'яті. Після прочитання «Спогадів» залишається відчуття особистого спілкування з Юлієм Миколайовичем Ятченком.

Ключові слова: мемуари, спогади, свідчення, творчість Юлія Миколайовича Ятченка, Київський державний художній інститут, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, кафедра рисунка.

**YULII MYKOLAIOVYCH YATCHENKO (1928–2020).
MEMORIES OF THE ARTIST [publication of the document]**

Yuliya Maystrenko-Vakulenko

Abstract. The article is a publication of the memories of Yulii Mykolaiovych Yatchenko, a Ukrainian painter, graduate of the Kyiv State Art Institute (KSAI), student of S. Hryhoriev, M. Sharonov, H. Melikhov, and K. Ieleva. Yulii Yatchenko dedicated almost his entire life to pedagogical and organizational work: Director of

the Republican Art Secondary School named after T.H. Shevchenko, Professor of the Department of Drawing and Vice-Rector for scientific work of the KSAI, as well as he headed the Directorate of Art Exhibitions of the Ministry of Culture of the USSR. The manuscript work «Memories of the Artist» of Yulii Mykolaiovych Yatchenko was prepared by him for printing in 2014. The manuscript contains two parts: «Memories of the Artist. The Story» and «Work on the Images of Princes and Kings». Now the first part is published, in which the author recalls both his training at the KSAI (now — «the NAFAA») and the methods of work and education of the teachers; describes moments of the creative process over the painting «With the Dream of Peace. Rescuing Works of Dresden Art Gallery by Soviet Troops in 1945» (1959) and other major paintings; revives in memories trips to Dresden and communication with the management of the Dresden Gallery, visits of the Ukrainian delegation for culture to Portugal, creative trips to Lithuania and Latvia, stay in Sedniv and Kanev; as if relives the pleasant moments associated with personal exhibitions in the halls of the National Academy of Fine Arts and Architecture. Yulii Yatchenko also draws attention to the issues of pedagogy, drawing teaching methods, reflects on the needs of creative youth. Finally, the author dives into his childhood memories, verbally describing his family and his ancestors. The feature of «Memories of the Artist» of Yulii Yatchenko is the absence of a rigid chronology and informality of presentation; the artist wrote down his own memories in the sequence in which they surfaced in his memory. After reading the «Memories», there is a feeling of personal communication with Yulii Mykolaiovych Yatchenko. The publication is a unique original testimony of the artist, a representative of that generation, whose creative path began in the difficult postwar period, in times of severe ideological constraints. The material of his memories is useful for teachers, graduate and undergraduate students, as well as connoisseurs of art in general and the creativity of Yulii Mykolaiovych Yatchenko in particular.

Keywords: memoirs, memories, testimonies, creativity of Yulii Mykolaiovych Yatchenko, Kyiv State Art Institute, National Academy of Fine Arts and Architecture, Drawing Department.

Постановка проблеми. Спогади та свідчення очевидців становлять важливу частину джерельної бази наукових досліджень, допомагаючи у відтворенні історичного контексту, в реконструкції розвитку подій та обставин. Мемуарні нотатки, написані безпосередніми учасниками процесу, сприяють наповненню сухої фактології живим духом часу, розкриваючи особливі сторони життя особистостей, їхніх переконань, творчих доль, стосунків із сучасниками.

Актуальність дослідження. Введення до наукового обігу нових літературних документів-мемуарів, створених викладачами Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА), є важливим внеском у наповнення скарбниці історії нашого навчального закладу.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Публікація «Спогадів художника» професора кафедри рисунка Юлія Миколайовича Ятченка є продовженням до опублікованих раніше у рамках дослідження історії НАОМА низки спогадів викладачів та студентів Української академії мистецтва — Київського художнього інституту Михайла Жука, Василя Овчиннікова, Оксани Павленко і Василя Седяра, (Кашуба-Вольвач, Сторчай); спогадів-мемуарів професора Сергія Григор'єва про «творче життя Київського дер-

жавного художнього інституту» (Чебикін) та ряду інших.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчий шлях живописця, педагога, директора Республіканської художньої середньої школи ім. Т. Г. Шевченка, проректора з наукової роботи Київського державного художнього інституту (КДХІ), директора виставок Міністерства культури України Юлія Ятченка наразі залишається малодослідженим. Короткі біографічні відомості про Ятченка наведено у довіднику «Професори НАОМА» та інформаційних інтернет-ресурсах; було видано два каталоги творів художника з вступними статтями Михайла Мунжиу (1990) та Василя Щербака (2007); основні етапи творчої біографії висвітлено у статтях Юлії Майстеренко-Вакуленко, Івана Чуліпи, Ніни Саєнко.

Зазначення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Публікація рукопису Ю. Ятченка «Спогади художника» не лише розкриває маловідомі сторінки біографії митця, сприяючи поглибленню розуміння творчого доробку майстра, а є також доповненням до його методичної праці — навчального посібника «Мистецтво рисунка» (2005).

Новизна наукового дослідження. Рукописна праця «Спогади художника» Юлія Миколайо-

вича Ятченка була підготована ним до друку у 2014 році і передана авторові для переведення в електронний формат із метою подальшої публікації. Рукопис містить дві частини: «Спогади художника. Повість» та «Робота над образами князів і царів». Також, на прохання Юлія Миколайовича, було набрано записи з книги відгуків, яка велася упродовж 1998–2013 років, супроводжуючи відкриття персональних виставок художника. Сам рукопис було повернуто Юлію Миколайовичу, а текст в електронному форматі зберігається наразі в автора. На превеликий жаль, через різні обставини, ми публікуємо ці спогади лише зараз, коли Юлія Миколайовича уже немає з нами.

Текст спогадів публікується згідно з рукописом із незначними редакційними правками, зберігаючи авторську стилістику та орфографію.

Виклад основного матеріалу.

... Весняний ранок був надзвичайно гарним. Зеленкаве небо поступово ставало блідо-блакитним, а над обрієм рожева полоса розгоралася до червоної.

Подумалося: от би піти погуляти, наблизитися до цієї краси, відчути її прохолоду і чарівність.

Але це почуття прийшлося зупинити згадкою, що сьогодні у мене зустріч із німцями. У Національному художньому музеї Києва будуть поважні гості: генеральний директор Дрезденських музеїв Макс Зайдевіц та інші знаючі мистецтвознавці, які хочуть оглянути картину «Врятування шедеврів Дрезденської галереї нашими солдатами у 1945 році», написану мною і придбаною Міністерством культури УРСР.

Коли я увійшов до зали, де була картина, гості вже були там. Вони уважно оглядали полотно з усіх боків і навіть з тилу. Я почув голоси схвалення моєї праці, а разом з тим висловлювання деяких критичних зауважень німців. Зауваження були досить серйозними. Підводячи підсумки оглядин, Макс Зайдевіц побажав, аби я зробив варіант цієї теми саме для Дрездена. Його зауваження були для мене несподіванкою, і я спочатку не оцінив їх складність. Справа в тому, що у травні, коли відбувалися пошуки шедеврів, у Дрездені тепло, і буде добре, якщо я зніму з солдат шинелі і плащ-

палатки. Далі більше: солдата, який присів і витирає пил внизу рафаелівського шедевра, треба змінити на іншого солдата за іншим заняттям. У катакомбах, де були знайдені картини, знаходився товарний вагон теж заповнений ними.

Відверто кажучи, всі ці зауваження мені не сподобалися. Картина з її виконанням багато втрачала в монументалізації композиції.

Через деякий час, прийшовши до тями, я вирішив зробити метровий варіант і послати його в Дрезден як ескіз, надіючись, що остаточно розмір замовлення буде більший.

Я не буду розповідати, як мені вдалося переконати хлопців на митниці, що це замовлення державної ваги і його ждуть у Дрездені. Приблизно місяць чекав я на відповідь з Дрездена, а коли вона прийшла, я був немало здивований.

«Гер Ятченко, — прочитав я в листі, — Ваша робота сподобалася, це якраз те, що нам треба. Купуємо Вашу картину за 800 марок, приїжджайте до Дрездена й отримайте в банку міста свій гонорар».

Почуття деякого розчарування охопило мене і моїх близьких, бо я вже бачив зроблене замовлення в центрі головної стіни Альбертінуму, музею сучасних майстрів.

Ми з дружиною зібрали такі-сякі гроші і поїхали. А я взяв ще й графічні матеріали і акварель, які мені потім дуже знадобилися. Дрезден вразив нас страшними, потворними руйнуваннями. Як відомо, американці й англійці піддали варварському бомбардуванню Дрезден, де не було жодного військового об'єкта. Це місто-музей. Саме тому, щоб там нічого не лишилося радянській стороні, було вирішено знищити все цінне. Але, очевидно, німецька розвідка щось знала, бо цінності деяких музеїв Дрездена ще до бомбового удару таємно ночами вивозили й ховали у горах, старих штольнях та шахтах. Робилося це наспіх, есесівці кидали світові шедеври де попало, часто у вологих кам'яних приміщеннях, де по стінах текла вода. Знадобилося десять років, щоб врятувати і відреставрувати музейні твори. Деякі полотна як, наприклад, «Каменерізіці» Г. Курбе, загинули назавжди. Велику реставраційну роботу можна було зробити лише у Москві, де для цього були необхідні умови і фахівці. За домовленістю з урядом НДР сотні шедеврів були перевезені до Москви, де

десятки мистецтвознавців-реставраторів день і ніч працювали над рятуванням безцінних творів. Це була надзвичайно відповідальна справа, бо ніяких зразків, чи підсобних матеріалів майже не було.

В моїй картині наші солдати стоять перед «Сікстинською Мадонною» Рафаеля. А яка доля цієї картини? Навіть есесівці розуміли безцінність цього шедевра, бо це була єдина річ, запакована в ящик. Треба сьогодні сказати правду, що уряд СРСР, як переможець, мріяв привласнити «Сікстинську Мадонну» для московських музеїв. Тільки в 2013 році, завдяки доньці маршала Конєва, її статті в пресі, стало відомо, що тоді, у 1945 році, цю картину завантажили в персональний літак маршала і відправили до Москви.

Це була дуже ризикована акція, бо тоді стан війни був дуже напруженим, і хоча той літак супроводжували винищувачі, його могли збити вороги. Людство могло втратити шедевр Рафаеля назавжди.

Не знаю, як дивились і радились члени політбюро, але картина була відправлена назад у Дрезден.

... І ось ми у Дрездені. Моя дружина, Бородіна Ганна Себастьянівна, так, як і я, була глибоко вражена потворними руйнуваннями. Німці показали нам дещо з врятованих шедеврів. На площі звернув увагу на цікаву споруду, значно пошкоджену, але можливу для зображення. Я присів на камінець і взявся малювати. Робота вже йшла до свого завершення, коли ми побачили, що до нас наближається чоловік середнього віку, досить жвавий і енергійний.

Він назвав себе. Це був Манфред Бахман, новий генеральний директор Дрезденських музеїв. Манфред Бахман зауважив, що я малюю Фрауенкірхен, дорогу для всіх дрезденців. Згодом цей малюнок я подарував дружині німецького посла у Києві.

Пан Бахман розповів, що Макс Зайдевіч вийшов на пенсію. Сталося омолодження колективу мистецтвознавців Дрездена. Помітно змінилося і політичне становище.

Часто мої друзі і знайомі питають мене, як я вийшов на тему врятування. Це сталося тому, що я сповідував класику і був фактично сучасником тих подій. Як наслідок моїх уподобань з

перших же ескізів я вирішив, що наші солдати стоять саме біля «Сікстинської Мадонни» Рафаеля. Для них вона була не стільки божою матір'ю, скільки мати з дитиною.

Я йшов шляхом почуття, як кажуть, покликом серця, а факти могли мені тільки заважати.

Не один я задумав тему врятування. Я бачив картину одного білоруського художника на цю тему. У нього солдати виносять з підземелля дрезденські шедеври. У такому варіанті художник йшов за фактом врятування. Він втратив головний смисл події: наші солдати виконали свій обов'язок перед людством.

У моєї картини було багато прихильників, але були й вороги. Ну чого варте, наприклад, слово одного з начальників, сказане ним на виставкомі у Києві: «Як так, наші солдати, виховані марксизмом-ленінізмом, зняли шапки перед божою матір'ю». В той час ідеологічної боротьби, картину могли заборонити. Одначе, на виставкомі картина пройшла одностайно. Потім почався її триумфальний хід по різних містах і країнах. У Москві, в Манежі, де була виставка творів українських художників, моєю картиною зацікавилися всесоюзні керівники, а Борис Йогансон назвав мою картину «великою творчою удачею автора».

Цікава подальша доля картини. Вона зберігалася в дирекції Міністерства культури УРСР і виставлялася рідко. Я зрозумів, що мій недруг і тут працює проти мене.

Як автор трьохметрового полотна, яким була моя картина, над якою я працював кілька років, я мріяв, що вона буде в музеї Києва. А тут промайнула чутка, що хтось свідомо псує картини. Тоді існувало правило, за яким автор повинен дати згоду на місце влаштування свого твору. На прохання директора Новокаховської галереї я дав згоду.

Цікаво, що не тільки я мріяв про експозицію картини в музеї Києва. Таке ж бажання було у директора Національного музею Володимира Федосійовича Яценка. Він попросив міністра культури замовити мені варіант картини спеціально для Києва. Замовлення було зроблене з великим творчим підйомом. Сьогодні цей варіант картини зберігається в музеї на вул. Грушевського, 6. Згодом ще один варіант картини

я виконав для музею Великої вітчизняної війни в Києві дещо меншого розміру, ніж оригінал.

Твір мистецтва повинен викликати у глядача певні асоціації, будити в його душі позитивні почуття й емоції. Зараз на дворі XXI століття, художники шукають не тільки тему, а й спосіб її вираження. Це дуже непросто, бо треба на проблеми часу відповісти високою художньою формою.

Після певної творчої удачі, я завжди згадую свої юні роки, навчання в Київській художній школі ім. Т. Г. Шевченка і в інституті на вул. Смирнова-Ласточкина, 20, а також своїх учителів. Певною мірою мені повезло з наставниками, чесними зі своїми учнями, які добре знали, що робити.

Я пройшов школу реалізму. Вчився у художника Петра Васильовича Жарова, а також більш відомих професорів Костя Миколайовича Єлеви, Георгія Степановича Мелехова і Сергія Олексійовича Григор'єва, твори яких зберігаються в музеях. Програма навчання виконувалася з натури. Це був дуже необхідний процес при підготовці художника-професіонала, до його майбутньої творчої діяльності. Велику увагу приділяли пленерним завданням. Саме у Каневі, на Дніпрі, була база інституту. Не знав я тоді, що потім протягом двадцяти років, я буду незмінним керівником практики студентів.

Підсумком моїх роздумів на пленері можна вважати картину «Хлібороби», що зберігається в «колгоспній третьяковці» у Кмитові Житомирської області.

В другій половині XX століття вся система роботи художника була добре відлагоджена Міністерством культури і Спілкою художників. З автором укладалися договори, фінансувалася його праця, а твори влаштовувалися в престижних установах.

Я згадав про С. О. Григор'єва і хочу розповісти про його роботу над картиною «Приєм до комсомолу». Це був початок п'ятдесятих років XX століття. Тоді молодий та енергійний я захоплювався комсомольською діяльністю в інституті. С. О. Григор'єв любив молодь. Він приходив на засідання комітету комсомолу, щось собі занотовував. Він також відвідував наші вечори, разом з нами малював натуру. Я думаю, що саме тут треба вбачати початок нашої з ним дружби.

Трохи згодом він запросив мене до себе у майстерню, яка була тут же, у дворі інституту. Я звернув увагу на те, що ескізів до картини «Приєм до комсомолу» майже не було. Очевидно, Сергій Олексійович виношував в собі всю композицію, і він прямо з натури писав інтер'єр кімнати і постаті теж ставив і писав одну до одної. Я позував йому десь біля сімдесяти сеансів, нахилившись трохи вперед, опираючись однією рукою об стіл, а другу руку клав на плече технічного секретаря, за якого був Юрко з архітектурного факультету. В центрі картини стояла ніжна дівчина, яку приймали до комсомолу. Це була його дочка Майя. Робота йшла таким чином, що стороння людина могла тільки жажнутися: тільки що написане Сергій Олексійович безжально зчищав мастихіном і починав знову. Я ні разу не бачив, щоб усі позуючі збиралися разом, водночас. Художник бачив їх своїм внутрішнім зором вкупі. Працював Сергій Олексійович з захватом, палив цигарку за цигаркою, чути було лише глибоке сопіння і шерхит пензлів. Але ось перерва. С. О. Григор'єв брав у руки акордеон (у свій час він закінчив музичне училище) і тихо награвав щось із Баха чи Бетховена, музику, яку знав напам'ять.

Як відомо, картина «Приєм до комсомолу» мала великий успіх, вона була придбана Третьяковською галереєю, її автор був відзначений Сталінською (тоді) премією. Кожна школа хотіла мати варіант картини. С. О. Григор'єв закликав нас, своїх учнів, на допомогу. Ми стали до ретельної роботи: прописували полотна, допомагали, чим могли. Я згадую, що тоді вийшло з друку багато світлих, хороших репродукцій картини.

Сергій Олексійович був дуже вдячний нам — В. Зарецькому, І. Тихому, Ю. Павлюку і мені, своїм першим учням, за допомогу. На знак цього він повіз нас до Москви, де ми оглянули Третьяковську галерею, музей Західного мистецтва. Яскраве враження залишилось у нас і від перебування в Абрамцево, де Валентин Серов написав свою знамениту «Дівчину з персиками».

С. О. Григор'єв став керівником аспірантури і взяв мене як одного з кращих учнів продовжити навчання. Після кандидатського мінімуму головним чином йшлося про картину, яку треба було зробити і захистити, як дисертацію. Все

йшло добре. Побувавши на цілині, я привіз чималий матеріал про життя і діяльність там лікарів. Для цього мені прийшлося літати на біплані й супроводжувати лікарів у сорокаградусний мороз у відвідуванні хворих. Надивився я багато чого, треба було відібрати найголовніше й написати картину. Закінчувався термін аспірантури і я дописував картину «На зеленій окраїні», коли прийшло розпорядження з Москви не вважати картину дисертацією. Щоб компенсувати моральні і матеріальні збитки міністр культури України придбав мою картину «На далекій окраїні» за скромну суму (десь двадцять тисяч), і вона була направлена до Івано-Франківської галереї. Картина вийшла цікавою в кольорі. Мені вдалося передати боротьбу теплого світла від лампи і холодного морозяного, що йшло з маленького віконця. Боротьба теплих і холодних кольорів позначалася на халатах лікарів, постелі дитини, на тривожному обличчі матері.

Моя звичка постійно малювати відбилася й на моїй подальшій долі художника.

Восени 1977 року в Португалії на виборах перемогли демократи, які вирішили скласти з Україною договір про дружбу і співробітництво.

Невеличка делегація з трьох осіб вже мала відправлятися, коли раптом захворів член делегації по культурі. А я в той час працював проктором з учбової частини Київського державного художнього інституту. Мені було запропоновано увійти в делегацію, я згодився.

За кілька днів делегація зібралася, і ось ми уже в літаку, який направляється у Португалію. Нас зустріли дуже доброзичливо, влаштували теплий прийом, угощали супом з галапагоських черепах і «Старовинним портвейном».

Я взяв з собою кілька блокнотів, акварель, олівці і фломастри. Все, що бачив, замальовував.

На прийомі у Голови Асамблеї республіки португальці тривожно поглядали в мій бік, бо я весь час малював. Нашого керівника делегації спитали, чому я весь час малюю. Відповідь була, що я виконую державне замовлення, і всі заспокоїлися.

В Португалії я замальовував виноградники, бочки біля них — розміром з двоповерховий будинок, береги океану, вулиці міст, людей, ке-

рівників різних партій (в маленькій Португалії їх 28), а також зробив портрет Альваро Куньяла, який із задоволенням поставив на портреті свій автограф.

Саме в дні нашого перебування сталася енергетична криза. Зупинився транспорт, зникла світлова реклама, поліцейські стурбовано охороняли вулиці. Все це я замальовав. Португальці люблять укладати не асфальт, а кам'яні кубики, кажуть це корисніше для здоров'я, і це я замальовав.

Нас відвезли високо в гори до собору Баталья. У португальців це місце, як, скажімо, в Києві Лавра, чи в Москві Кремль. Тут у середні віки відбулася велика битва. З давніх-давен португальці припливали з островів Атлантичного океану і селилися уздовж піренейського узбережжя. Іспанці вирішили скинути їх в океан. Португальці відважно билися за життя. Іспанці як старі лицарі в латах були на конях, португальці довгими гаками стягували їх з коней і добивали на землі. Перемогли португальці.

Возили нас і в Коїмбру, стародавній найстаріший в Європі університет, там ми відвідали могилу Васко да Гама, білий мармуровий саркофаг з лежачою статуєю португальського героя.

Коли я повернувся додому, мені зателефонували з Товариства і сказали, що знають, як я малював у Португалії, і попросили зробити у Товаристві виставку тих малюнків. За кілька днів і ночей я перевів начерки фломастером приємного коричневого кольору в збільшені аркуші єдиним стилем. Нарешті експозиція готова. Відбулося урочисте відкриття, на якому виступили керівники з уряду, з Товариства і Спільки художників України. На відкриття прийшло багато португальських студентів. Виявляється їх у київських вузах немало, бо їм підходить наш клімат.

Проїшло кілька місяців і Уряд України присвоїв мені почесне звання заслуженого діяча мистецтв УРСР. З виставки «Португалія, країна, люди» з десятків робіт придбало Міністерство культури, іще десятків я подарував Київському державному художньому інституту.

...Непомітно минає час. Мені вже понад вісімдесят років. Треба складати звіт і поступитися місцем молоді.

У залах Академії, на рідній кафедрі рисунка я зробив останні свої виставки. На відкриття прийшли друзі, родичі, начальство. Говорили багато добрих слів, може навіть і занадто, але почуття урочистого свята відчувалося. Кафедрі рисунка я подарував шість малюнків, за які мені не буде соромно. Що приємно, це те, що в книзі відгуків молодь залишила відверті, щирі думки, які я читаю і перечитую знову.

Нашій творчій молоді як молоді взагалі, властиві хитання, пошуки кращої долі і щастя. Перемагає той, хто по-справжньому любить свою професію, працює не за страх, а за совість. Завдання старших полягає в мудрій тактовній допомозі. Багато чого в житті молодого чоловіка чи дівчини означає ставлення батьків. Добре, коли батьки ідуть назустріч бажанням дитини у виборі професії і допомагають морально й матеріально. Але бувають випадки, коли в сім'ї проти вибору професії сином чи донькою. Отут починаються трагедії і негаразди. Найкращий варіант у цій справі — це виховання любові до майбутньої професії з дитинства. Частіше всього ми спостерігаємо це в спадковості професії батька чи матері, інших родичів, тоді на шляху кар'єри менше помилок, бо вони вже відомі. Разом з добрими порадами юному таланту передається потрібний дорогий інструмент: піаніно чи скрипка, мольберт, фарби чи етюдник.

Робота зі студентською молоддю вимагає від вчителя досконалості в знанні предмета і великої любові до молодого таланту. Тут можливі різні методи навчання. Деякі викладачі вважають, що треба багато уваги приділяти кращим студентам, а інші нехай тягнуться за ними.

Я притримуюся іншої точки зору і вважаю, що треба допомагати всім. В моїй педагогічній практиці були непоодинокі випадки, коли середній і навіть відстаючий студент, зрозумівши, що треба, виривався вперед, ставав одним з найкращих. Справа виховання художника складна і відповідальна. Зараз у педагогіці все більше наполягають на індивідуальний підхід у викладанні фахових предметів, і мені думається, що це вірно. Разом з тим не будемо забувати, що ми формуємо реалістичну школу, яка має єдині принципові закони. Наша Академія виховує художника-професіонала, здібного вирішувати складні завдання в усіх видах образотворчості,

дилетантизм породжує лише поверховість і занепад. Новації ХХ століття не повинні впливати на формування молодого таланту, особливо під час навчання. Але разом із тим враховувати певні творчі досягнення ХХ століття ми повинні, щоб не відстати у подальшому зростанні.

Наша програма з фаху передбачає виконання завдань з природи серії постановок. А як виконання робіт по пам'яті і за уявою? Треба відверто визнати, тут наша програма дає збій, та і ми, викладачі, частенько ігноруємо важливість робіт по пам'яті, які розвивають фантазію молодого художника. Варто звернути увагу й на індивідуальність самих педагогів. Мовчазний К. М. Єлева любив у невеличких начерках показувати, що саме робити студенту. А С. О. Григор'єв міг яскраво і дохідливо пояснити словами, як виконати завдання.

Я думаю, що найкраще буде поєднання розповіді з показом.

Творча молодь досить різноманітна своїм обдаруванням, і це вимагає від педагога певної універсальності у викладанні.

Зараз відбувається зміна поколінь, і старші чекають від молоді у ХХІ столітті збереження традицій в образотворчому мистецтві, накопичених до нас віками, а також плідних пошуків нових рішень у формотворчості, в ідеях гуманізму, людяності і прогресу культури.

Саме старше покоління сподівається, що все буде, як слід.

Багато приємних зустрічей було у мене з молоддю прибалтійських країн. Перш за все, слід відзначити високу інтелігентність цих людей, їх тактовність у спілкуванні, вихованість, хороші манери.

Мені плідно працювалося у Литві і Латвії. З кожної поїздки до цих країн я привозив десятки невеличких полотен, акварелі і багато рисунків різними матеріалами. Литовець, з яким я жив в одній кімнаті в будинку творчості Паланги, не переставав дивуватися: «Де ви знайшли всі ці мотиви, я тутешній, але цього нічого не помічав?» Я йому пояснював, що новій людині — художнику багато що являється новизною і стає змістом його творчості.

Час від часу маршрутками я виїжджав з Вільнюса, мандруючи цим благословенним краєм і робив начерки й акварелі. Такі виїзди давали

мені багато матеріалу і спостережень для творчих задумів.

Що мене вразило, так це любляче господарське ставлення литовців до своєї землі, до свого краю. Всі дороги, по яких йшов транспорт, були бетоновані й підняті над рівнем землі. З боку кожного шосе були облаштовані вузькі доріжки для велосипедистів. На гарних смаковитих зелених луках там і сям видно було ферми. Віддалік від них паслися корови червоної породи. Цих корів ніхто нікуди не ганяв. Господиня приходила до корови з відром і стільчиком, доїла її і лише переставляла в інше місце кілок, до якого була прив'язана корова, яка їла корму стільки, скільки хотіла. Деякі з них, наївшись, вже лежали, спочивали. Я зробив кілька акварелей з того, що бачив.

Нарешті мої виїзди принесли мені те, що я шукав. На березі моря я знайшов риболовецьке селище Швянтой, де в затоці стояли лайнери, а на молу були бочки зі свіжозасоленою рибою. Зграя чайок носилась у всі боки, все жило й вирувало. Нікого не дивувало те, що художник, розклавши свій реманент, малює це життя. Західне сонечко освітло чарівну картину, а я, затаївши подих, працював. Кілька разів я був у Швянтой (що означає, мабуть, «святе») і багато що зрозумів у житті литовських рибалок.

У підсумку моїх поїздок до Литви з'явилася картина «Литовський хліб», яку придбали американці для своїх колекцій. У центрі Вільнюса стоїть гора, на якій височить башта князя Гедиміна з прапором Литви. Це місце для литовців святе.

Кілька разів я був і в Латвії, яка залишила яскравий слід у моїй пам'яті любов'ю латишів до водного спорту. Тут паралельно з берегом моря, на деякій відстані від нього, протікає ріка Лелунь, по якій туди й сюди снують спортивні байдарки. Частина з них гарно складена на березі і просихає до наступного плавання. Не кажучи вже, що давня Рига є своєрідним Голівудом, де знімають багато фільмів, це культурне місто з Домським собором гарного кольору, не намалювати якого просто гріх. Бував я в Ризі і взимку. Білий сніг і різнокольорові будинки являють собою дивну феєрію. А який взимку пляж? Частина моря замерзла, частина колишеться від прибою, і тут же чайки ловлять рибу і галасують, як на ярмарці.

Я міцно закохався в Прибалтику і дуже жалкую, що це щастя обірвалося політичними негараздами.

Нехай читач не думає, що я не знаходив в Україні прекрасних своєю природою місць і цікавих людей. Одне з них Седнів. Уявіть собі невеликі горби, з яких відкриваються безмежні далі, вкриті густими віковичними лісами. В них я зустрічав диких лосів і чув завивання вовків. Біля підніжжя пагорбів протікає невеличка річка Снов між казково прекрасних берегів. Старий млин і подекуди рибальські човни посилюють романтику цих місць. Кожен день ранесенько я вставав і йшов малювати цю красу. У місцевому магазинчику я купив теплий запашний хліб прямокутної форми. Прийшовши додому, я вирішив пообідати, але де там. Хліб був такий чарівний, що разом з овочами явив натюрморт, який алла-пріма за годину чи півтори я аквареллю по-мокрому написав сходу. Ця акварель лягла в афішу і відкривала мою персональну виставку «Теплий хліб».

Якось я пішов берегом Снову далі, ніж ходив завжди. Починався вечір. Треба було повертатися назад. Стало надзвичайно тихо. Небо світло-блакитного кольору покрилося ніжно-рожевими смугами ледь видних хмаринок. І раптом, о диво! З-за невеликого лісу вилетів дельтаплан. Він м'яко опустився на зелений луг. Планерист спокійно щось поправив у кабіні, потім розігнався, підскочив і полетів у зворотному напрямку. Добре, що нікого не було, бо люди, мабуть, сміялися б з мене, який довго стояв з відкритим ротом, думаючи, що це сон. Прийшлося цей вечір намалювати аквареллю по-пам'яті.

Про Канів багато написано. А мені хочеться пояснити молоді, чому праві береги Дніпра високі, а ліві низькі, пологі. Багато мільйонів років тому, коли льодовик через потепління клімату став сповзати з півночі на південь, він, як хороший бульдозерист, пробивав собі шлях, що став руслом великої ріки. Наша земна куля, обертаючись довкола своєї осі, покірно відкидала все, що загірбав льодовик у праву сторону того русла. Поступово, коли по руслу пішла течія, стала формуватися річка, яка, в свою чергу, змиваючи лівий свій берег, збільшувала правий. Геодезисти звертають увагу всіх, кого цікавить

історія, що основою пагорбів правої сторони становить глина і твердий ґрунт. Згодом принесений вітрами піл створив прекрасне покриття, так званий «гнейс», чудовий шар плідної землі, на якому вся зелень буйно розквітає, свідками чого ми стаємо кожної весни.

Старі люди кажуть, що Дніпро на початку минулого століття був ширшим і міцнішим. Отой плідний ґрунт має властивість під час сильних дощів сповзати по схилах горбів. Це повзе гнейс по глині, яка, як відомо, воду не пропускає; дощова вода, вільно пройшовши крізь гнейс, починає йти по глині, а за нею повзе гнейс. Сповзають дерева, кущі, а іноді цілі подвір'я з хатами.

У Києві, як відомо, саме ґрунти призвели до великої трагедії в кінці п'ятдесятих років. Тоді пульпа з гнейсу прорвала дамбу в «Бабиному яру».

У Каневі, де проходила практика студентів, теж бували зсуви ґрунту, але коли ми приїздили туди, ситуація була стабільною, бо це вже була середина літа.

У Каневі нас знали і чекали. Відкривалися старовинні скрині, діставалося бабусине вбрання, намисто, всякі прикраси до постановок, які ми малювали. Студенти любили Канів і працювали з піднесенням. Цей настрої передавався і мені. Там я написав портрет канівської дівчини з бабусиним намистом.

У Каневі споруджувалася велика електростанція. Мені вдалося за кілька років відтворити в серії графічних аркушів її будівництво, а потім зробити виставку для робітників, за що я був нагороджений золотим значком «Ордену Леніна Дніробуд».

Пройшов деякий час, до мене в майстерню завітали мистецтвознавці з канівського музею Тараса Шевченка. Ми відібрали десь 20 робіт, частину яких музей придбав для своїх фондів. Не придбані малюнки я подарував цьому музеєві безкоштовно.

У 1944 році, коли ще точилася війна, українські письменники зібралися і попливли на вантажному судні вклонитися Тарасу. Пасажирські пароплави ще не ходили. Наше судно супроводжували військові літаки.

В музеї Тараса німці тримали невеликий гарнізон «від партизанів». Письменники захо-

дилися прибирати музей, могилу Шевченка і довго перемовлялися про нашого генія.

Коли поверталися до Києва, я, вештаючись по судну, помітив, що Василь Касіян щось малює. «Мабуть, краєвиди Канева», — подумалось мені. Тихенько я підійшов і побачив: він малював портрет Шевченка.

У Каневі я написав кращі свої етюди, а також кілька пейзажів з Чернечої гори. Етюди допомогли мені створити картину «Хлібороби», а картину «Канівські монтажники» придбав музей ім. Бродського у Бердянську.

В моїй пам'яті виникають образи, пов'язані з селом Верхівня Вчорайшенського району, що на Житомирщині. Тут проживав зі своєю сім'єю граф Ржевуцький. Він організував побудову в класичному дусі гарного палацу з шістьма колонами. Саме при Ржевуцькому кілька років зводили парк на зразок європейських, з алеями, старовинними колодязями, альтанками і оранжереями. Перед палацом розкинув свою блакить великий став. З другого боку палацу крутився водяний млин і дзвінко текла невеличка річка.

Сестра Ржевуцького, Ганська була визнана всім панством першою красунею, згодом називалась пані Бальзак. Оноре де Бальзак відвідав Верхівню і відвіз Ганську до Парижу.

Цікавою особистістю був граф. Демократичних поглядів, він давав селянам заробити з «п'ятого снопа». Під час жнив селяни, збираючи врожай, чотири снопи віддавали пану, а п'ятий брали собі.

У Верхівні селяни були заможними, кожен мав корову, присадибний город, відгодовував порося. Коли в революцію сімнадцятого року селяни навколишніх сіл прийшли бити графа, верхів'яни стали в коло і обороняли свого пана. Ржевуцький ще кілька років після революції спокійно жив у Верхівні. Згодом він зрозумів, що повороту до старого життя не буде, і виїхав за кордон.

Як добра пам'ять залишився палац і чудовий парк, де весь день співають птахи, чути зозулю, бігають зайці, їжачки та інша живність.

У Верхівні жили батько й мати моєї матері Вігурської Галини Василівни. Я пам'ятаю цю хату з земляною підлогою і солом'яною стріхою. Тут завжди легко дихалось, було затишно і спокійно. В кутку першої кімнати найбільшої, яка була й кухнею з піччю, розмістилися іко-

ни з лампадкою, стіл, дерев'яні лави для всієї сім'ї. У діда і бабусі було п'ятеро дітей. Моя мати найстарша. Хоч я був малим, але пам'ятаю вічні проблеми нагодувати, одягнути, взути на всяку погоду. Біля печі — набір рогачів, ухватів і коцюба. Під пічкою, я пам'ятаю, називався невеликий отвір «під штандартами», де іноді сиділи кури, а то й курчата пищали. Цю живність треба було доглядіти. Були ще коти й один собака у дворі на цепу для порядку. У Трійцю підлогу встеляли зіллям, яке приємно пахло, і це створювало особливий настрій урочистості. Хата була з призьбою, на якій в сонячну погоду сиділи старі люди. Приходили сусіди, і починалися безконечні розмови і спогади.

Вуличні двері до хати були з клямкою, яка дзвінко клацала, коли хтось заходив. Я не бачив, щоб двері зачинялися на гачок. Вхід до хати був вільний, це говорило про велику довіру до людей. Отдалік від дверей стояло біля стіни трохи гнута коромисло і двоє відер. Холодну джерельну воду приносили з панського парку. Це було досить далеченько, тому, щоб не розплескати її, на поверхню води в відрах клали листок подорожника або капустяний лист.

Трохи віддалік від хати ріс невеликий садок, де було затишно в спеку. А навесні, коли вишня цвіте, тут поселялися різноманітні пташки і цвірінчали аж до осені. За садком розкинув свої грядки досить великий город, де дітвора стиха хрумала солодкими огірками.

У першу світову війну дід Василь був солдатом. Йому десь вдалося сфотографуватися в скатаній шинелі через плече і з рушницею. Він казав, що Бог був до нього милостивий, бо всі кулі його минали. А то якось проспав поїзд, який ходив дуже рідко, і був змушений у відчаї голодний, без копійки в кишені чекати кілька днів другого поїзда. Згодом дід дізнався, що той поїзд, на який він не сів, зійшов з рейок, і мало хто залишився живим. Бабуся питала діда, чого він так витріщився на фото? Дід відповів, щоб краще було.

Бабуся Марія, в роду якої були чехи, знала польську мову, любила акуратність і чистоту в побуті.

Коли сім'я сідала до столу їсти, то спочатку молилися, дивлячись на ікони. Перед кожним уже стояла дерев'яна миска, тарілок не було, лежали дерев'яні ложки. Про залишки не могло

бути й мови, все з'їдалося дочиста. Вилизувати миску заборонялося. Якщо щось не так, дід Василь непомітно посміхаючись у вуса, міг ложкою дати по лобі. Їли мовчки. Бабуся привчала до хороших манер: не сьорбати, не витирати руки об одяг, не гикати і т. п. Особливе було ставлення до хліба. Іноді непомітно клали собі в кишеню скибку «на потім».

Взірцем для мене був дядько Микола, бо він малював. Де він діставав папір і акварель, так і осталося таємницею. Іноді на стінах з'являлися репродукції творів відомих художників. Дядько Микола десь щось вичитав, бо мав уяву про імпресіоністів. Пам'ятаю, він навколо зеленої крони дерева вимальовував блакитною фарбою перехідну полосу від листя до неба. Не маючи фахової освіти, дядько зосередився на пейзажах, малював їх по пам'яті. Мої перші спроби під його керівництвом не збереглися.

Навчив мене досить пристойно малювати вчитель географії, який любив малювати сам.

Нарешті в Києві відкрилась художня школа. Батько й мати, які вже жили в столиці, відвели мене туди. Так почалося моє життя в мистецтві.

Висновки. Автобіографічні нотатки — мемуари, свідчення, спогади — є важливим джерелом мистецтвознавчих досліджень; вони дають змогу суттєво поглибити розуміння мистецького спадку художника у контексті доби. Заглиблення у хід міркувань Ю. Ятченка щодо мистецтва в цілому та власної творчості зокрема, розкриває перед нами додаткові грані його мистецького таланту, даючи змогу побачити живописні та графічні твори художника під новим кутом. Його спогади про власну молодість, творче життя художника за часів перебування України у складі Радянського Союзу проникнуті духом часу, передають всю неоднозначність тогочасної атмосфери. Публікація «Спогадів художника» є додатковим і важливим внеском до творчої біографії професора кафедри рисунка Ю.М. Ятченка.

Цьогоріч, у липні місяці, Юлію Миколайовичу Ятченкові виповнилося б 93 роки. Він до останніх днів життя не поривав зв'язків із кафедрою рисунка НАОМА, цікавлячись змінами в Академії, новими вимогами до методики викладання навчальної дисципліни «Академічний рисунок».

Цитовані праці

- Кашуба-Вольвач, Олена. «Українська академія мистецтва у спогадах Михайла Жука». *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. з мистецтвознав., архітектурознавства і культурології* 11 (2015): 93–117. Друк.
- Кашуба-Вольвач, Олена. «Василь Овчинніков: Спогади про навчання у Київському художньому інституті». *Сучасне мистецтво* 7 (2010): 271–291. Друк.
- Кашуба-Вольвач, Олена, Оксана Сторчай. «Майстерня монументального живопису М. Бойчука у першоджерелах. Спогади Оксани Павленко і Василя Седляра». *Образотворче мистецтво* 4 (2008): 40–42. Друк.
- Майстренко-Вакуленко, Юлія. «Митець-педагог за покликом долі. (До 80-річчя від дня народження Ю. М. Ятченка)». *Українська академія мистецтва: Дослідн. та наук.-метод. пр.* 15 (2008): 412–414. Друк.
- Мунжиу, М. Г. *Юлій Миколайович Ятченко. Живопис. Графіка : Кат. вист. творів*. Київ: СХУ, 1990. Друк.
- Саєнко, Н. «Шляхетність щедрої душі». *Культура і життя* 21 Трав. 2008: 5. Друк.
- Чулупа, Іван. «На пограниччі між минулим і сучасністю. (До 85-річчя від дня народження Ю.М. Ятченка)». *Українська академія мистецтва : Дослідн. та наук.-метод. пр.* 21 (2013): 220–225. Друк.
- Ятченко Юлій Миколайович*. [Передм. В. Щербака]. Київ, 2008. Друк.
- Ятченко, Юлій. *Мистецтво рисунка : Посібник*. Київ, [2005]. Друк.

References

- Kashuba-Volvach, Olena. «Ukrainska akademiia mystetstva u spohadakh Mykhaila Zhuka». *Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhenia kulturnoi spadshchyny: Zb. nauk. pr. z mystetstvoznnav., arkhitekturoznnavstva i kulturolohii* 11 (2015): 93–117. Druk.
- Kashuba-Volvach, Olena. «Vasyl Ovchynnikov: Spohady pro navchannia u Kyivskomu khudozhnomu instytuti». *Suchasne mystetstvo* 7 (2010): 271–291. Druk.
- Kashuba-Volvach, Olena, Oksana Storchai . «Maisternia monumentalnoho zhyvopysu M. Boichuka u pershodzherelakh. Spohady Oksany Pavlenko i Vasyliia Sedliara». *Obrazotvorche mystetstvo* 4 (2008): 40–42. Druk.
- Maystrenko-Vakulenko, Yuliia. «Mytets-pedahoh za poklykom doli. (Do 80-richchia vid dnia narodzhennia Yu. M. Yatchenka)». *Ukrainska akademiia mystetstva: Doslidn. ta nauk.-metod. pr.* 15 (2008): 412–414. Druk.
- Munzhyu, M. H. *Yulii Mykolaiovych Yatchenko. Zhyvopys. Hrafika : Kat. vyst. tvoriv*. Kyiv: SKhU, 1990. Druk.
- Saienko, N. «Shliakhetnist shchedroi dushi». *Kultura i zhyttia* 21 Trav. 2008: 5. Druk.
- Chulipa, Ivan. «Na pohranychchi mizh mynulym i suchasnistiu. (Do 85-richchia vid dnia narodzhennia Yu. M. Yatchenka)». *Ukrainska akademiia mystetstva : Doslidn. ta nauk.-metod. pr.* 21 (2013): 220–225. Druk.
- Yatchenko Yulii Mykolaiovych*. [Peredm. V. Shherbaka]. Kyiv, 2008. Druk.
- Yatchenko, Yulii. *Mystetstvo rysunka : Posibnyk*. Kyiv, [2005]. Druk.

Подано до редакції 16.09.2021

Рецензенти:

Ковальчук О. В. — кандидат мистецтвознавства, доцент;

Белічко Н. Ю. — кандидат мистецтвознавства, доцент.